

สันติภาพกับการศึกษา

คันสนีย์ จันทรอานุกาฬ*

บทนำ

การตระหนักในผลร้ายอันไม่พึงปรารถนาของการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้วิธีการที่รุนแรง ความชิงชังต่อการทารุณกรรมของสงครามที่มนุษย์กระทำต่อกัน การเห็นคุณค่าของสันติภาพ และความพยายามในการเรียกร้องความร่วมมือกันสร้างสันติภาพในหมู่มวลมนุษย์ได้มีมานานแล้ว และมีในหลายรูปแบบด้วยกัน แต่การก่อรูปร่างเป็นองค์การที่ทำการกิจกรรมเพื่อเรียกร้อง ส่งเสริม และดำรงไว้ซึ่งสันติภาพอย่างแข็งขันปรากฏอย่างชัดเจนก็เมื่อภายหลังที่มนุษย์ได้ประสบ มหันตภัยของสงครามโลกทั้งสองครั้งแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่มนุษย์ได้รับรู้ถึงอำนาจการทำลายล้างของอาวุธนิวเคลียร์ มนุษย์ก็เริ่มตระหนักว่าภัยของสงครามนั้นมีได้หมายถึงแต่เพียงความอดอยากทุกข์ยากบาดเจ็บล้มตายของมนุษย์บางหมู่เหล่าเท่านั้น หากแต่อาจจะนำไปสู่การสูญสิ้นของอารยธรรมและของมนุษยชาติทั้งโลกเลยทีเดียว (รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์, 2532) ความตระหนักในภัยต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระบวนการสันติภาพขึ้นหลายส่วนของโลก เช่น กระบวนการด้านศาสนา ด้านการศึกษา กระบวนการเชิงมนุษยธรรมและสิทธิมนุษยชน และกระบวนการร่วมมือเชิงพัฒนา เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ล้วนแต่มุ่งชักจูงให้คนเราเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน และร่วมมือช่วยเหลือกันสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่กันและกันอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีสันติภาพ (อุทัย บุญประเสริฐ, 2529)

สาระ

การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสันติภาพนั้น องค์การยูเนสโก (UNESCO) นับเป็นหน่วยงานสำคัญระดับโลกที่ได้ทุ่มเทความพยายามที่จะหาแนวทางจัดการศึกษาและสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้โลกอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเน้นเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ

แนวทางหลักที่องค์การยูเนสโกใช้เพื่อสร้างเสริมสันติภาพ คือ **การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีในสังคมโลก และการศึกษาต่างวัฒนธรรม (education for international understanding)** โดยพยายามทำให้คนที่มีวัฒนธรรมต่างกัน สามารถติดต่อสื่อสารกันได้โดยมีความเข้าใจ **เคารพ เป็นมิตรและคิดช่วยเหลือกัน** หลักการสำคัญของนโยบายการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ ได้แก่ **ประการแรก** สร้างมิตรระหว่างชาติและการมองโลกอย่างกว้าง ๆ ในการศึกษาทุกระดับและในทุกรูปแบบ **ประการที่สอง** ก่อให้เกิดความเข้าใจและการเคารพซึ่งบุคคลทุกชาติ ศาสนา วัฒนธรรม

* อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

อารยธรรม ค่านิยม และแนวทางการดำรงชีวิตโดยสอนทั้งวัฒนธรรมของตนและของชาติอื่น *ประการที่สาม* ก่อให้เกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันที่มีมากขึ้นระหว่างบุคคลและชาติต่างๆ ทั่วโลก *ประการที่สี่* ก่อเกิดความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น *ประการที่ห้า* ไม่ตระหนักถึงแค่เพียงสิทธิ แต่คำนึงถึงหน้าที่ของบุคคล กลุ่ม สังคม และชาติทั้งหลายที่จะต้องมิตอกัน *ประการที่หก* เข้าใจถึงความจำเป็นที่ต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและร่วมมือกันระหว่างชาติ *ประการที่เจ็ด* สร้างความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ประเทศ และโลก *ประการสุดท้าย* เน้นหลักการไม่ยอมรับการใช้สงครามเพื่อแก้ปัญหาระหว่างประเทศ (วิชัย ตันศิริ, 2529) **และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น จึงได้มีการพัฒนาการศึกษาในหลายรูปแบบหลายวิธี ที่สำคัญมี 4 แนวทางคือ** (วิชัย ตันศิริ, เพิ่งอ้าง)

1. แนวทางการศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative education) เป็นการเปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศต่าง ๆ เป็นแนวการศึกษาดั้งเดิมที่ประเทศต่าง ๆ ใช้สอนระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หลักสูตรวิชาสังคมศึกษาของไทยที่ให้นักเรียนศึกษาถึงประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและการปกครองก็เข้าข่ายแนวนี้

2. แนวทางการศึกษาสหวัฒนธรรม (inter - cultural studies) การศึกษาแนวนี้เน้นศึกษาวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งของชนกลุ่มน้อยในประเทศ เพื่อให้นักเรียนมองเห็นถึงความสวยงามและคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความเข้าใจในความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของวัฒนธรรมจนไม่เกิดอคติขึ้น หลักสูตรวิชาการศึกษาทั่วไปของหลายสถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบันก็มีหลายวิชาที่เข้าข่ายแนวนี้ เช่น วิชามนุษยกับวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

3. แนวสกลทัศน์ศึกษา (Global education) การศึกษาแนวนี้เน้นให้ตระหนักในความรับผิดชอบร่วมกันในการสงวนรักษาทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของโลก และให้ตระหนักในความจริงที่ว่า โลกเรานี้ผูกพันกันทางระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งระบบนิเวศ ในช่วงระยะราวสิบกว่าปีที่ผ่านมาก การศึกษาแนวนี้เป็นที่นิยมเนื่องจากโลกได้ตื่นตัวในเรื่องอันตรายที่อาจเกิดขึ้นแก่ชาวโลก จากการที่มนุษย์ใช้เทคโนโลยีไปในการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนเกินขนาด

4. แนวพัฒนาศึกษา (development education) การศึกษาเพื่อการพัฒนาแนวนี้เน้นให้เข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ ในการพัฒนา เช่น ปัญหาความยากจน ความไม่รู้หนังสือ ฯลฯ นอกจากนั้นยังเน้นการกระตุ้นมโนธรรมของมนุษย์ในการที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ แนวการศึกษาเพื่อการพัฒนาปรากฏในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาแต่ยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในการเรียนการสอนขั้นพื้นฐาน

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการแบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็นสี่แนวทาง แต่ก็อาจผสมผสานแนวทางต่างๆ ตามความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนและเรื่องที่เรียนได้ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติระหว่างวัฒนธรรม นั่นก็คือ **การพัฒนาความสามารถของ**

ผู้เรียนที่จะสังเกตและเข้าใจตนเองว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมโลก พัฒนาความสามารถของผู้เรียนที่จะวินิจฉัยและตัดสินใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลกได้ และพัฒนาความสามารถของผู้เรียนที่จะมีส่วนแก้ไขและมิบเทาหรืออิทธิพลต่อเหตุการณ์ของโลก ซึ่งอาจกระทำได้โดยลดแนวโน้มในการคิดแบบเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง ลดการตัดสินผู้อื่นหรือวัฒนธรรมอื่นโดยเอาตนเองหรือวัฒนธรรมตนเองเป็นมาตรฐาน ส่งเสริมผู้เรียนให้มีความสามารถที่จะวิเคราะห์ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลกอย่างมีหลักวิชาและอย่างมีระบบ ฝึกให้ผู้เรียนคิดและเข้าใจเกี่ยวกับผลลัพธ์ของการตัดสินใจในการเลือกวิถีทางต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดทักษะและแรงจูงใจในการที่จะมีส่วนร่วมในกิจการสังคม เป็นต้น

แนวการจัดการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติระหว่างวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะมีเป้าหมายในการเสริมสร้างความรักความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สันติภาพร่วมกัน แต่แนวการจัดการศึกษาดังกล่าวนั้นก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องของสันติภาพและปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพโดยตรง ต่อมาภายหลังนักวิชาการจึงได้สร้างวิชาที่ศึกษาถึงเรื่องสันติภาพโดยตรง ซึ่งแพร่หลายในปัจจุบัน เช่น สันติวิทยาหรือสันติศาสตร์ และสันติศึกษา เป็นต้น โดยในการจัดการศึกษาเรื่องสันติภาพนั้นอาจมีความมุ่งหมายที่ต่างกันได้สองประการ คือ **ประการแรก** เป็นแนวการศึกษาเรื่องสันติภาพเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ (Education about Peace) หรือ **ประการที่สอง** เป็นการศึกษาเรื่องสันติภาพเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น (Education for Peace) นักวิชาการบางท่านใช้คำว่า "สันติวิทยา" (Peace Studies) หรือ "สันติศาสตร์" (Peace Science) เรียกการศึกษาเรื่องสันติภาพที่เน้นวัตถุประสงค์ประการแรก และใช้คำว่า "สันติศึกษา" (Peace Education) สำหรับการศึกษาเรื่องสันติภาพที่เน้นวัตถุประสงค์ประการหลัง (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2529)

สำหรับการศึกษาซึ่งเน้นวัตถุประสงค์ประการแรกนั้นจะเป็นการแสวงหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพ เช่น การศึกษาหาความหมายของคำว่าสันติภาพ ความขัดแย้งและความรุนแรง พยายามเข้าใจว่าอะไรเป็นสาเหตุของการไม่มีสันติภาพ ทำไมจึงมีการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยความรุนแรง เป็นต้น โดยมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ (Multidisciplinary Subjects) เอาวิชาการหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพมาประกอบกันเป็นบูรณาการและอธิบายโดยใช้ตัวอย่าง วิชาการที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพ ได้แก่ วิทยาศาสตร์ (Military Sciences) รัฐศาสตร์ (Political Sciences) ประวัติศาสตร์ (History) สังคมวิทยา (Sociology) เศรษฐศาสตร์ (Economics) ประชากรศาสตร์ (Demography) จิตวิทยา (Psychology) นิวเคลียร์ฟิสิกส์ (Nuclear Physics) และวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Sciences) เป็นต้น ส่วนการศึกษาซึ่งเน้นวัตถุประสงค์ประการที่สองนั้นเป็นการมุ่งแสวงหาวิธีการปลูกฝังค่านิยมใฝ่สันติ การมีจิตใจรักสันติในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและไม่ใช้วิธีการรุนแรงในการแก้ปัญหา โดยเชื่อว่ามนุษย์นั้นมีเหตุผลสามารถเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างสันติได้ ส่วนสงครามนั้นเกิดจากความเข้าใจผิด ความเขลา ความกลัว และเชื่อว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะสามารถสร้างให้คนมีความเป็นมนุษย์ คือ มี

เหตุผล มีความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสงบได้ โดยในกระบวนการดังกล่าวนี้มักเกี่ยวข้องกับวิชาครู หรือวิชาครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ที่จะพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามในค่านิยมใฝ่สันติ

สิ่งที่ควรตระหนักคือ ในความเป็นจริงแล้วการศึกษาสันติภาพทั้งสองด้านไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ในการศึกษาสันติภาพนั้น เนื้อหากับกระบวนการเป็นสิ่งที่ยากที่จะแยกจากกันได้ยาก เพราะต่างเกี่ยวพันและไปด้วยกัน การมีความรู้ความเข้าใจความจริงเกี่ยวกับสันติภาพเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างสันติภาพ และการมีจิตใจใฝ่สันติก็เป็นแรงจูงใจให้เกิดความอยากรู้อยากเข้าใจถึงลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพและวิธีการสร้างสันติภาพมากขึ้น ในระยะหลังนักวิชาการบางคนจึงใช้คำว่า "สันติศึกษา" ครอบคลุมการศึกษาในเรื่องสันติภาพ (Education about Peace) รวมถึงสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังค่านิยมใฝ่สันติ (Education for Peace) ด้วย

โดยอย่างน้อยที่สุดสันติศึกษาจะต้องสนับสนุนให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ ความหวังและจินตนาการ (Hope and Imagination) ความหวังที่เชื่อมั่นว่าตัวเขาจะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมโลกที่เขาอาศัยอยู่ได้ เหมือนดังบุคคลสำคัญหลาย ๆ คนในโลกที่เคยทำมาแล้ว และมีจินตนาการเพียงพอที่จะค้นหาวิธีการเพื่อให้ได้ผลดังกล่าวนี้ นั่นก็คือ ในการดำเนินการของสันติศึกษานั้น เราต้องสอนให้เด็กมีความหวังความปรารถนาที่จะแก้ไข ปรับปรุงสังคมและโลกที่เขาอยู่ให้เป็นสังคมแห่งสันติ และเมื่อมีความหวังความปรารถนาเช่นนั้นแล้ว ก็จะต้องมีแนวคิดและจินตนาการที่จะแสวงหาวิธีการที่จะไปให้ถึงความหวังนั้น ดังที่เคยมีผู้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า *ครูที่ดีนั้นให้ความรู้แก่ศิษย์ ครูที่ดีกว่าจะให้ความเข้าใจ แต่ครูที่ดีที่สุดให้แรงบันดาลใจ*

การที่จะกระทำเช่นนั้นได้ แนนอนที่สุดไม่ได้เกิดจากการบอกหรือเล่าข้อมูลที่เป็นรายละเอียดหรือปัญหาเท่านั้น แต่ต้องเกิดจากกระบวนการสนทนา อภิปราย ถกเถียง วิเคราะห์ วิจรณ์ ปัญหาต่าง ๆ และการลงมือทำ ดังที่ โจฮัน กัลตุง (Johan Galtung, 1969) นักวิชาการด้านสันติภาพคนสำคัญของโลก ได้เคยกล่าวไว้ว่า ในการจัดการศึกษาสันติศึกษานั้น ประกอบด้วยขั้นตอนใหญ่ ๆ 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ การจำแนกแยกแยะปัญหา (analysis) การกำหนดเป้าหมาย (goal-formation) การวิเคราะห์วิจารณ์และการคาดเดา (critique) การเสนอทางเลือก (proposal-making) และการลงมือปฏิบัติ (action) ซึ่งทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ต้องการให้ผู้เรียนได้มองเห็นและเข้าใจสภาพปัญหาสันติภาพที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในโลกปัจจุบัน เมื่อเข้าใจแล้วจะต้องมองให้ออกถึงทิศทางที่จะแก้ไขและดำเนินการตามแนวทางเหล่านั้นด้วย ในด้านของการลงมือปฏิบัตินั้นถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่สำคัญของสันติศึกษา เพราะการเข้าใจ วิเคราะห์ ประเมินและมีทางออกต่อปัญหาแต่เพียงข้อมูลเท่านั้นย่อมไม่เป็นการเพียงพอ ขั้นตอนที่สำคัญคือการฝึกฝนทักษะและค่านิยมของสันติศึกษาด้วย นั่นคือการร่วมมือ การทำงานกลุ่ม การเข้าใจและยอมรับความคิดเห็นและความเชื่อที่แตกต่างหลากหลาย การไม่ด่วนตัดสินว่าใครดีใครเลว การใช้เหตุผลในชีวิตจริง

ความอดทนและสำนึกที่จะทำงานและการยึดมั่นยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สันติศึกษาจะต้องสร้างและพัฒนาขึ้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น แต่รวมถึงการศึกษานอกระบบ และการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ด้วย

บทสรุป

นี่คือ...สิ่งท้าทายใหม่ของบุคลากรทางการศึกษาที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสันติภาพและความสงบสุขให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น สังคม และโลก

บรรณานุกรม

- Johan Galtung, "Violence, Peace and Peace Research." in **Journal of Peace Research.** 3 (1969), pp.170-171.
- ประชุมสุข อาชาวำรุง และยุพิน พิพิธกุล (บรรณาธิการ). 2530. **ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ.** เอกสารประกอบคำบรรยายโครงการปฐกถาสัจจร กิจกรรมร่วมฉลองปีสากลแห่งสันติภาพขององค์การสหประชาชาติ 1986 ทบวงมหาวิทยาลัย.
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. 2529. "การศึกษาเพื่อสันติภาพ" ใน **สันติศึกษา.** เอกสารการสอนชุดวิชา 10101 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. 2529. "สันติศึกษากับสันติภาพ" ใน **สันติศึกษา.** เอกสารการสอนชุดวิชา 10101 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วลัย อารุณี (บรรณาธิการ). 2529. **สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง.** กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจิตร ศรีสอาน. 2530. "การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ" ใน **สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชัย ตันศิริ. 2530. "แนวทางไปสู่สันติภาพและสันติศึกษา" ใน **สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง.** กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย บุญประเสริฐ. 2529. "ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสันติศึกษาในประเทศไทย" ใน **วารสารห้องสมุด.** 30 (2) : หน้า 19-20.